

13. ગીતામૃતમ્ (ગીતાનું અમૃત)

પ્રસ્તાવના

* કુલ અઠાર અધ્યાયો અને લગભગ ૭૦૦ શ્લોકો ધરાવતી ‘શ્રીમદ ભગવદ ગીતા’ એ મહાભારતના ભીષ્મપર્વ નો જ એક અંશ છે. કુરુક્ષેત્રના મેદાનમાં જ્યારે શત્રુપક્ષ માં પોતાના જ પ્રિયજનોને જોતાં અર્જુન ના હાથ માંથી તેનું ધનુષ ‘ગાંડીવ’ સરી પડે છે. અને તેનું મન યુદ્ધ કરવા માટે તૈયાર થતું નથી, ત્યારે તેના સારથિ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન તેને જે ઉપદેશ આપે છે તે ભગવદ્ ગીતા તરીકે અખિલ વિશ્વમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે. જેમાંથી મળતું તત્ત્વ જ્ઞાન એ બીજા બધા ગ્રંથોમાંથી મળતા જ્ઞાન કરતા ઉચ્ચ સ્થાન ધરાવે છે.

જે મુજબ કૃળ મેળવવાની ઇચ્છા વગર જો મનુષ્ય કર્મ કર્યા કરે, તો સંસારમાં સર્વત્ર સુખ પ્રસરી જાય, અને આ બોધ એ શ્રીમદ્ ભગવદગીતાનો કેન્દ્રવર્તી બોધ છે.

આ પદ્યમાં આપણે વ્યક્તિના વિકાસ માટે મહત્વ ધરાવતી બાબતો જેવી કે આત્માની અમરતા, જન્મ અને મરણની અનિવાર્યતા, કર્મયોગ નું સ્વરૂપ, જ્ઞાનનો મહિમા, ભક્તિના પ્રકારો તથા સ્વભાવ અને સાત્વિક બુદ્ધિનું સ્વરૂપ વગેરેનો અભ્યાસ કરીશું.

તો ચાલો વિદ્યાર્થી મિત્રો આપણે ભગવદ્ ગીતા ના જ્ઞાન રૂપી અમૃતનું રસપાન કરીએ.

સ્વાધ્યાય

1. અધોલિખિતેભ્યઃ વિકલ્પેભ્યઃ સમુચિતમ્ ઉત્તર ચિનુત।

વૈકલ્પિક પ્રશ્નો ના ઉત્તર સંસ્કૃત ભાષામાં લખો.

1. કઃ ન જાયતે મ્રિયતે વા કદાચિત્?

(ક) મનુષ્યઃ (ખ) ભક્તઃ

(ગ) આત્મા (ઘ) દેહઃ

2. કસ્ય મૃત્યુઃ ધ્રુવઃ?

(ક) પદાર્થસ્ય (ખ) જાતસ્ય

(ગ) ધનસ્યા (ઘ) આત્મનઃ

3. કસ્મિન્ અર્થે ત્વં ન શોચિતુમર્હસિ?

(ક) અપરિહાર્યે (ખ) પરિહાર્યે

(ગ) મરણે (ઘ) દુઃખે

4. કસ્મિન્ તે સદ્ગઃ ન સ્યાત્?

(ક) કર્મણિ (ખ) અકર્મણિ

(ગ) જ્ઞાને (ઘ) ધને

5. જ્ઞાનં કઃ લભતે?

(ક) ભક્તિમાન્ (ખ) ગુણવાન્

(ગ) શ્રદ્ધાવાન્ (ઘ) ધનવાન્

6. કતિવિધાઃ ભક્તાઃ ભવન્તિ?

(ક) ચતુર્વિધાઃ (ખ) દ્વાવિધૌ

(ગ) ત્રિવિધાઃ (ઘ) એકવિધઃ

2. એકવાક્યેન સંસ્કૃતભાષાયામ્ ઉત્તરં લિખત -

એક વાક્યમાં સંસ્કૃત ભાષામાં જવાબ લખો.

1) અજઃ નિત્યઃ શાશ્વતઃ પુરાણઃ ચ કઃ?

ઉત્તરમ્ - આત્મા અજઃ નિત્યઃ શાશ્વતઃ પુરાણઃ ચ।

2) મૃતસ્ય કિં ધુવ્રમ્?

ઉત્તરમ્ - મૃતસ્ય જન્મ ધુવ્રમ્।

3) કસ્મિન્ તે અધિકારઃ અસ્તિ?

ઉત્તરમ્ - સિદ્ધરાજસ્ય જયસિંહસ્ય નિવેદનેન પ્રેરિતાઃ હેમચન્દ્રાચાર્યાઃ એકમપૂર્વ વ્યાકરણગ્રન્થં રચિતવન્તઃ।

4) (જનઃ) કદા શાન્તિમ્ અધિગચ્છતિ?

ઉત્તરમ્ - (જનઃ) જ્ઞાનં લવો પરાં શાન્તિ અધિગચ્છતિ।

5) કઃ ભક્તઃ ભગવતઃ પ્રિયઃ?

ઉત્તરમ્ - યસ્માત્ લોકઃ ન ઉદ્વિજતે, યઃ લોકાત્ ન ઉદ્વિજતે, યઃ ચ હર્ષામર્ષભયોદ્વેગેઃ મુક્તઃ સઃ ભક્તઃ ભગવતઃ પ્રિયઃ।

3. વચનાનુસારં શબ્દરૂપૈઃ રિત્તસ્થાનાનિ પૂરયત -

વચન અનુસાર શબ્દોથી ખાલી જગ્યા પૂરો.

	એકવચનમ્	દ્વિવચનમ્	બહુવચનમ્
1.	શરીરે	શરીરયોઃ	શરીરેષુ
2.	<u>જનઃ/ હે જને</u>	जनौ	जनाः
3.	લોકાત્	<u>લોકાભ્યામ્</u>	<u>લોકેભ્યઃ</u>
4.	પ્રવૃત્તિઃ	<u>પ્રવૃત્તી</u>	<u>પ્રવૃત્તયઃ</u>

4. રિક્તસ્થાનાનાં પૂર્તિ: વિધેયા ।

ખાલી જગ્યા પૂરો

1. ન “.....” મિયતે વા કદાચિત્ આત્મા।
2. કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા “.....” કદાચના।
3. આર્તો જિજ્ઞાસુરર્થાર્થી “.....” ચ ભરતર્ષભ।
4. બં મોક્ષં ચ યો વેત્તિ સા “.....” સાત્ત્વિકી।

ઉત્તરમ્:

1. જાયતે
2. ફલેષુ
3. જ્ઞાની
4. બુદ્ધિ:

5. રેખાંકિતપદાનાં સ્થાને પ્રકોષ્ટકાત્ પ્રશ્નવાક્યં પદં લિખિત્વા પ્રશ્નવાક્યં રચયત

રેખાંકિત પદો ને સ્થાને કૌંસમાં થી યોગ્ય પદ શોધીને પ્રશ્ન વાક્ય બનાવો.

(કમ્, કીદૃશે, કિમ્, કીદૃશી, કસ્ય)

1. આત્મા હન્યમાને શરીરે ન હન્યતે।

ઉત્તરમ્: આત્મા કીદૃશે શરીરે ન હન્યતે ?

2. જ્ઞાનં લા શાન્તિમ્ અધિગચ્છતિ।

ઉત્તરમ્: કિ મ્ લબ્ધ્વા શાન્તિમ્ અધિગચ્છતિ ?

3. સુકૃતિનઃ જનાઃ માં ભજન્તે।

ઉત્તરમ્: સુકૃતિનઃ જનાઃ કમ્ ભજન્તે ?

4. સા બુદ્ધિઃ સાત્ત્વિકી વર્તતે।

ઉત્તરમ્: સા બુદ્ધિઃ કીદૃશી વર્તતે ?

6. સન્ધિવિચ્છેદં કુરુત

સંધિ વિચ્છેદ કરો.

1. અજો નિત્યઃ = અજઃ + નિત્યઃ
2. શાશ્વતોઽયમ્ = શાશ્વતઃ + અયમ્
3. કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે = કર્મણિ + એવ + અધિકારઃ + તે
4. સદ્ગોઽસ્ત્વકર્મણિ = સદ્ગઃ + અસ્તુ + અકર્મણિ

7. સમાસપ્રકારં લિખત -

સમાસના પ્રકાર લખો.

1. ગીતામૃતમ્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ સમાસ: (અથવા) કર્મધારય સમાસ:।
2. અપરિહાર્યે - નજ્ તત્પુરુષ સમાસ:।
3. સંયતેન્દ્રિય: - बहुव्रीहि સમાસ:।
4. હર્ષામર્ષમયોદ્વેગા: - इतरेतर द्वंद्व સમાસ:।
5. મયામયે - इतरेतर द्वंद्व સમાસ:।

8. અધસ્તનયો: શ્લોકયો: પૂર્તિ કુરુત -

આપેલ શ્લોકની ખાલી જગ્યા પૂરો.

1. જાતસ્ય હિ શોચિતુમર્હસિ।

ઉત્તરમ્:- જાતસ્ય હિ દુઃખો મૃત્યુ: દુઃખં જન્મ મૃતસ્ય ચ।
તસ્માદપરિહાર્યેઽર્થે ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ।

2. યસ્માન્નોદ્વિજતે મે પ્રિય:।।

ઉત્તરમ્:- યસ્માન્નોદ્વિજતે લોકો લોકાન્નોદ્વિજતે ચ ય:।
હર્ષામર્ષમયોદ્વેગૈ: મુક્તો ય: સ ચ મે પ્રિય:।।

9. અર્થવિસ્તારં કુરુત -

અર્થવિસ્તાર કરો.

1. કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચના।

મા કર્મફલહેતુર્મૂ: મા તે સદ્ગોઽસ્ત્વકર્મણિ।।

અનુવાદ:- તું કર્મ કરવામાં તારો અધિકાર માન, ફળની ઈચ્છા બાબતમાં નહિ તું કર્મફળની ઈચ્છા રાખીશ નહિ, તે કર્મના અભાવમાં તારો સંગ ન થાઓ

વિસ્તાર:- ગીતાના આ શ્લોકમાં ભગવાન શ્રી કૃષ્ણએ કર્મનો મહિમા કહ્યો છે. ફળ મેળવવાની ઈચ્છા વગર મનુષ્ય કર્મ કર્યા કરે તો સંસારમાં સર્વત્ર સુખ પ્રસરી જાય. મનુષ્યને તેના કર્મ પ્રમાણે ફળ તો મળવાનું જ છે. તેથી કર્તવ્યબુદ્ધિથી કર્મો આચરવા જોઈએ. નિષ્કામ ભાવે કર્મ કરતા રહેવામાં જ કલ્યાણ છે. તેથી ફળની અપેક્ષાથી રહિત થઈને આળસ કર્યા વિના કર્મોનું આચરણ કરવું જોઈએ.

2. શ્રદ્ધાવાન્ લભતે જ્ઞાનં તત્પર: સંયતેન્દ્રિય:

જ્ઞાનં લબ્ધ્વા પરાં શાન્તિમચિરેણાધિગચ્છતિ।।

અનુવાદ:- ઇન્દ્રિયો જેની સંયમમાં એટલે કે કાબૂમાં છે. તેવા તત્પર, શ્રદ્ધાળુ જ્ઞાન મેળવે છે, અને જ્ઞાન મેળવીને તે અલ્પ સમયમાં પરમ શાંતિને પામે છે.

વિસ્તાર:- પ્રસ્તુત શ્લોકમાં કહેવાયું છે કે જેણે પોતાની સમગ્ર ઇન્દ્રિયોને કાબૂમાં કરેલી છે તેને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ શ્લોકમાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને જ્ઞાનનો મહિમા સમજાવ્યો છે. જે માણસ કોઈપણ કાર્ય કરવામાં તત્પર હોય છે. અને જે પુરેપુરી

શ્રદ્ધાથી કાર્ય કરે છે. તે મનુષ્ય થોડા જ સમયમાં શાંતિનો અનુભવ કરે છે.

3. ચતુર્વિધા ભજન્તે માં જનાઃ સુકૃતિનોઽર્જુન।

આર્તો જિજ્ઞાસુરર્થાર્થી જ્ઞાની ચ ભરતર્ષભા।

અનુવાદ:- હે ભરતવંશી રાજાઓમાં ઉત્તમ એવા અર્જુન! દુઃખી, જાણવાની ઈચ્છાવાળો, જિજ્ઞાસુ, સંસારના પદાર્થોની કામના ધરાવતો અર્થાર્થી અને વિદ્વાન એવા ચાર પ્રકારના સારા કર્મો કરનાર મનુષ્યો મારી સેવા કરે છે.

વિસ્તાર:- ગીતાના આ શ્લોકમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે. સંસારમાં ચાર પ્રકારના પુણ્યશાળી મનુષ્યો હોય છે. જે પોતાની આશાઓ સંતોષવા મને ભજે છે. જેમાંથી એક છે આર્ત એટલે કે દુઃખી. કોઈ કારણથી દુઃખમાં આવીને જે માણસ ભગવાનનું ભજન કરે છે તે દુઃખી ભક્ત છે. બીજો છે જિજ્ઞાસુ ભક્ત જે ભક્ત બીજો કોઈ સંસારિક વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવાની કામના ન રાખતા માત્ર ને માત્ર ઈશ્વરના રૂપને જાણવાની કામના ધરાવે છે તે જિજ્ઞાસુ છે. ત્રીજો છે અર્થાર્થી ધન, પદ કે પુત્ર જેવા સંસારિક પદાર્થોને મેળવવાની ઈચ્છાથી ભગવાનની ભક્તિ કરનાર અર્થાર્થી ભક્ત છે. અને ચોથો છે જ્ઞાની, વિદ્વાન જેને આત્માની અમરતાનું તથા ઈશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે તે જ્ઞાની ભક્ત છે.

